

Cún-Szaporca holtág vízpótlásának tapasztalatai

Gaál Erzsébet
DDVIZIG
7602 Pf.: 101

Bevezetés

Az elmúlt évszázadok alatt a Dráva folyó többször változtatta a medrét, aminek következtében egyes túlfejlett kanyarjai természetes úton lefűződtek, valamint a folyamszabályozások következményeként számos drávai holtág alakult ki. Ezek egyike a Cún-Szaporcai holtág.

A Cún-Szaporcai holtág Magyarország és Horvátország közös államhatárának közvetlen közelében terül el Baranya megye déli részén, közigazgatásilag túlnyomó részt az ormánsági Cún és Szaporca községek külterületén (1. ábra).

1. ábra: A Cún-Szaporcai holtág elhelyezkedése (légi felvétel)

A holtág-rendszer több egymástól elkülöníthető tóból áll: dél-keleten a Kisinci-tó, észak-keleten a Belső-Hobogy (Hobogyi-tó) és a Külső-Hobogy (időszakos), észak-nyugaton a Szilháti-tó, míg dél-nyugaton a Lanka-tó (Sárga-víz).

A 257 hektár területű Cún-Szaporcai holtág természeti adottságai igen kedvezőek. A holtág komplex ökológiai rendszer, változatos, vizes élőhelyre jellemző növény- és állatvilággal, melynek megóvása fontos. Ennek köszönhetően 1969 óta természetvédelmi terület, 1979 óta a

vízimadarak nemzetközi jelentőségű tartózkodási helyei közé tartozó, ún. Ramsari-terület, Natura 2000-es terület, 1996-ban pedig a Duna–Dráva Nemzeti Park része lett.

Holtág kialakulása, jellemzői

A Cún-Szaporcai holtág a Dráva szabályozása során, egy természetes, túlfejlett folyókanyarulat átmetszésével (18. sz. vége) keletkezett, mely az 1975. évi árvíz után további emberi beavatkozások (fő árvízvédelmi védvonal kiépítése) következtében megtörtént a Drávától való teljes elszakadás, így ma már csak a torkolatánál, a Kisinci-zsilipen keresztül érintkezik az anyamederrel. A mederszabályozási tevékenység megakadályozta, hogy a folyó visszatérjen a felhagyott mederbe, ezért megindultak azok a változások, amelyek az élő meder mellékággá, majd holtággá alakulását eredményezték. A mellékág az anyamederhez képest egyre kisebb mértékben vett részt a vízszállításban, így megkezdődött a lefűződés, és a holtág medrének lassú és visszafordíthatatlan feliszapolódása. A Dráva felső folyásán létesült vízierőművek (22 db) hatására a folyó medre folyamatosan mélyül, ami a holtág vízhiányát tovább fokozza.

A Cún-Szaporcai holtágnak jelenleg felszíni vízgyűjtő területe gyakorlatilag nincs, vízutánpótlása pedig a régebbi mesterséges beavatkozások és a természetes feltöltődési folyamatok következtében nem biztosított, ezért összefüggő vízborítás nem jellemzi.

A holtág tágabb környezetét szántóföldek veszik körül, a műtrágyázás következtében a holtágot mezőgazdasági eredetű szennyezőanyag-terhelés fenyegetheti.

Az elmúlt évtizedekben a terület természetes körülményei is a kedvezőtlenül alakultak. A vízhiány, a növekvő üledékképződés és a mezőgazdasági tevékenységek eredményeként a terület eredeti növényzete lassan megváltozott, a mocsári növényzet (nád, gyékény, magas növényzet a parti övezetben), valamint a zöld cserjés egyre nagyobb területeket foglalnak el. A tavak nyílt vízfelülete folyamatosan csökken.

A növényzet ezen változásai további kedvezőtlen ökológiai, valamint vízháztartási hatásokat eredményeztek. A holtágra egykor jellemző élőhelyek megváltoznak és eltűnnek, ami számos védett madárfaj (kis kócsag, bakcsó) fészkelő helyének eltűnését eredményezte.

A kedvezőtlen folyamatok visszafordítása érdekében beavatkozások váltak szükségessé. 2011-ben a „Master Plan” projekt keretében elvégezték a holtág-rendszer ökológiai és vízminőségi állapotfelmérését, melynek eredményei megerősítették, hogy a terület vízminősége romló tendenciát mutat. A gyorsuló üledékképződési folyamat vezetett a holtág-rendszer tavainak alacsony vízszintjéhez. Nyilvánvalóvá vált, hogy ellenőrzött vízpótlás nélkül a holtág-rendszer természetvédelmi jelentősége középtávon el fog veszni, mivel feliszapolódik, így feltöltődik és ökológiai állapota visszafordíthatatlanul megváltozik.

A fenti negatív hatások mérséklésére a Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság a DDOP–5.1.5/E-12 kódjelű pályázati kiírás alapján pályázatot nyújtott be „A Cún– Szaporca holtág vízpótlása

az Ős–Dráva Program keretében” címmel a vizes élőhelyek vízpótlását szolgáló vízkormányzási rendszer kialakításához.

A projekt fő célkitűzése a holtág-rendszer környezet- és természetvédelmi, ökológiai és turisztikai értékeinek megóvása, illetve hosszútávon történő megőrzése. A tervezett fejlesztések két fő célja a magas környezetvédelmi prioritást élvező területek revitalizációja, és ezzel párhuzamosan a térség öko-turisztikai fejlesztése.

A terület revitalizációja, a vizes élőhelyek megtartása vízpótlással valósítható meg. Már a 2011-es „Master Plan” projekt is foglalkozott a vízpótlás megvalósíthatóságával. A projekt során kifejlesztett matematikai modell segítségével felhasználva a tavak üledék- és vízminőségi vizsgálati, valamint a terület geodéziai- és ökológiai alapállapotát felmérésének eredményeit arra a következtetésre jutottak, hogy a legjobb alternatíva a Fekete-vízből való vízpótlás lenne.

„A Cún– Szaporca holtág vízpótlása az Ős–Dráva Program keretében” című projekt során 2012-től a vízvizsartartást szolgáló természetes tározóterek és azok ellátását szolgáló vízfolyás rekonstrukciók valósultak meg. Kiépítésre kerültek a vizes élőhelyek vízpótlását szolgáló vízkormányzási rendszer kialakításához szükséges műszaki létesítmények. A holtág vízpótlása a Fekete-víz vízfolyásból történik, mivel az alternatívák közül ezzel a megoldással az esetek nagy részében biztonsággal meg lehet valósítani a vízpótlást.

A megvalósítás során komplett monitoring rendszer is létesült a vízpótlás hatásának ellenőrzése céljából a vizek mennyiségi- és minőségi paramétereinek, valamint a térség ökológiai állapotának vizsgálata érdekében. A mennyiségi monitoring részeként 5 db talajvíz figyelőkút, valamint a vízállások és a vízhozamok monitorozása céljából 4 db felszíni vízre települt mérőállomás került kialakításra. Víztinőségi mérések feltöltési időszak előtt és után készülnek. Az ökológiai állapot vizsgálata ötéves terv szerint folyik. Az eredmények értékelése évente történik.

Monitoring

A DDVIZIG a műszaki létesítmények kiépítése után 2016. év tavaszán megkezdte a holtág vízpótlását a Fekete-víz irányából, melyre általában évente két alkalommal, tavaszi és őszi időszakban a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság igénye szerint került sor az alábbiak szerint:

- 2016. márc. 03 - 11.
- 2016. szept. 22 – nov. 03.
- 2017. márc. 01 - 08.
- 2017. júl. 12 – szept. 05.
- 2017. okt.
- 2018. febr. 19. – 27.

A 2017. júl. 12 – szept. 05. közötti időszakban csapadék hiány, októberben műszaki üzemzavar miatt sikertelen volt a vízpótlás.

Monitoring rendszer elemei:

Mennyiségi:

- 5 db talajvízfigyelő kút
- 4 db felszíni vízre települt mérőállomás

Vízminőségi:

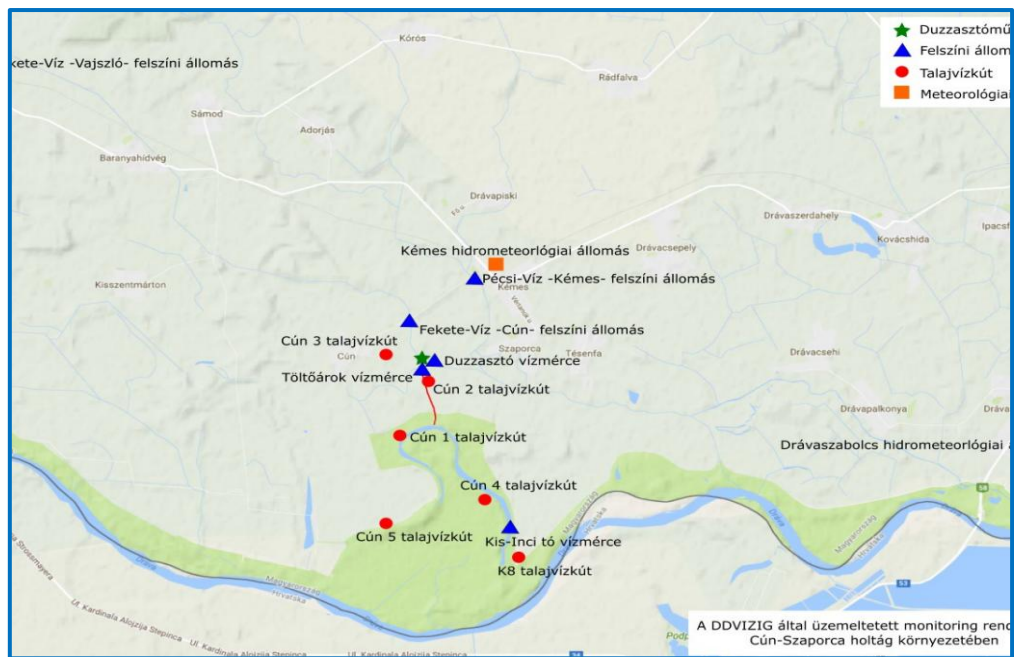
Eseti mintavétel vízpótlás előtt és után 3 ponton:

- Fekete-víz, Cún;
- Kishobogyi-belső-tó, Cún;
- Kisinci-tó, Cún

Biológiai: évente változó élőlénycsoportokra

Vízmenyiségi monitoring

A 2. ábrán láthatók a vízállások és a vízhozamok monitorozása céljából kialakításra került 5 db talajvíz figyelőkút és 4 db felszíni vízre települt mérőállomás, valamint a térségben lévő egyéb monitoring pontok, a holtágrendszer és a töltőárok (piros vonallal jelezve) elhelyezkedése.

2. ábra: Mennyiségi monitoring pontok elhelyezkedése

Vízmenyiségi monitoring mérések:

	Állomásnév	Mért komponensek
Meteorológiai állomások	Drávaszabolcs	Hőmérséklet
	Kémes	Csapadék
	Fekete-víz, Vajszló	Vízállás
	Fekete-víz, Cún (VKI pont)	

Felszíni állomások	Fekete-víz, duzzasztó Töltőárok Kisinci-tó	Vízhozam
Felszín közeli állomások	Cún1; Cún2; Cún3; Cún4; Cún5; K8 (régí figyelő kút)	Talajvízszint

Vízpótlás tapasztalatai:

Nyári időszakban a Fekete-vízből duzzasztással történő vízpótlás bizonytalansága nagy, ezért a tavaszi töltés során célszerű magasabb szintet tartania a Kisinci-tóban, a nyári veszteségek csökkentése érdekében. Nagy biztonsággal szükség esetén októbertől lehet vizet kivezetni a tórendszerbe.

A vízpótlás eredményességét befolyásolja az aktuális meteorológiai viszonyokon túl:

- Talajvíz szintje, talaj víztelítettsége: az őszi-téli csapadékosabb időszak után tavasszal magasabb a talajvíz szintje és kevesebb a töltőárok vízelnyelése;
- Fekete-víz hozama és vízszintje a cúni duzzasztónál: ha a Fekete-víz vízszintje nem éri el a töltőárok befolyási szintjét, úgy sikertelen lesz a vízpótlás;
- Dráva vízszintje: alacsony vízállás esetén a Dráva a talajvízen keresztül „elszívja” a töltővíz nagy részét;
- Megelőző időszak napi hőmérséklete, csapadék mennyisége: átlagos csapadék mennyiség és az átlagnál akár csak 1,5 fokkal magasabb középhőmérséklet jelentősen növeli a szivárgási- és a felületi párolgási veszteséget.

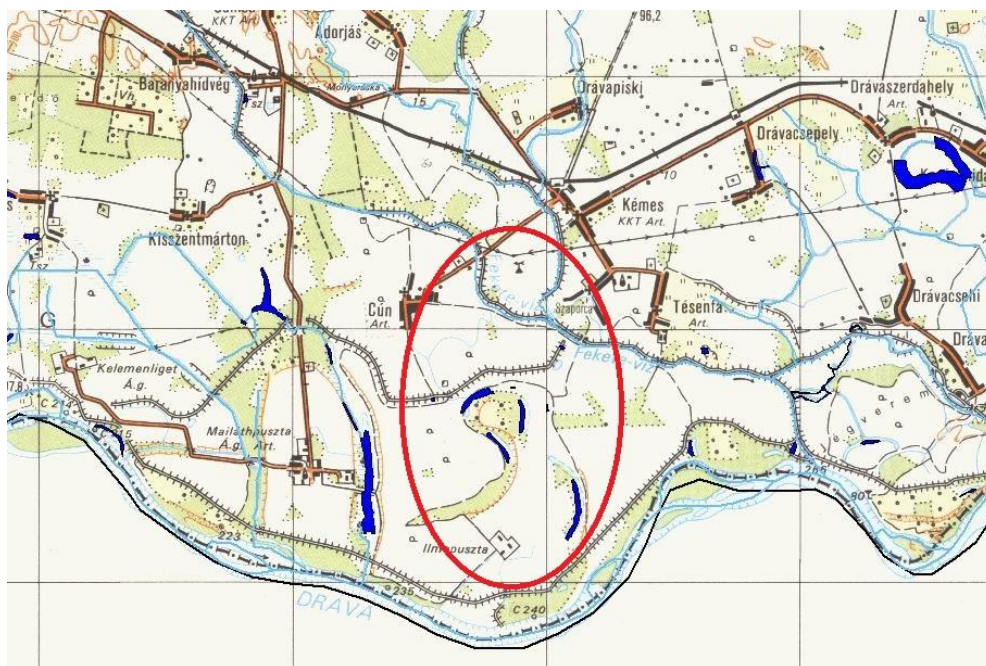
Vízminőségi monitoring

A vízmennyiségi monitoringgal ellentétben a vízminőségi vizsgálatokhoz külön mintavételi helyek kialakítására nem volt szükség, mivel folyamatos (online) vizsgálat nem történik, csak a vízpótláshoz kapcsolódó eseti mintavétel a holtág térségében, valamint a Maranya Megyei Kormányhivatal Népegészségügyi Főosztály Laboratóriumi Osztály Környezetvédelmi Mérőközpontja (a továbbiakban: BMKH KM) a Fekete-vízen havonta végez VKI szerinti monitoringot, többek között az oxigén-, nitrogén- és foszfor-háztartás elemeit is vizsgálva. A vízpótlás előtt és után a vízmintavétel és a vízvizsgálat akkreditált módon történik általános vízkémiai komponensekre. Az mérési eredmények értékelését évente végezzük a VGT2 6.3. melléklete szerinti fizikai-kémiai állapot határértékei alapján. A VGT2 víztest besorolás szerint a Fekete-víz a felszíni vizes 7L, a holtág-rendszer pedig a természetes tavak és holtágak 5-ös víztest típusába tartozik.

A vízminőségi monitoringhoz az alábbi helyeken történik mintavétel:

1. Fekete-víz, Cún (BMKH KM);
2. Kishobogyi-Belső-tó, Cún (mintavétel: DDVIZIG, vizsgálat: BMKH KM);
3. Kisinci-tó, Cún (mintavétel: DDVIZIG, vizsgálat: BMKH KM).

Vízminőségi monitoring pontok mintavételi területe a 3. ábrán a pirossal jelzett részen található.

3. ábra: Vízminőségi monitoring pontok mintavételi területe

Az 1. táblázat a vízminőségi monitoring pontokon 2017. évben végzett vízkémiai vizsgálatok adatait tartalmazza, pirossal jelölve a határértéket meghaladó eredményeket. A táblázat utolsó két sorában a VGT2 6.3. mellékletének felszíni vizek 7-es és a természetes tavak és holtágak 5-ös víztest típusú jó/mérsékelt fizikai-kémiai állapotához tartozó határértékek találhatók.

Mintavétel dátuma	Mv-i hely	pH	Fajl. vez. kép. $\mu\text{S}/\text{cm}$	BOI_5 mg/l	KOI_k mg/l	NH_4^+ -N mg/l	NO_2^- -N mg/l	NO_3^- -N mg/l	össz. N mg/l	PO_4^{3-} -P mg/l	össz. P mg/l
2017.03.13.	1.	8,1	780	3,6	19	0,047	0,024	1,33	2,5	0,07	0,19
2017.02.28	2.	7,5	534								
2017.03.09	3.	7,6	620	2,8	24	<0,015	0,003	<0,11	1,00	<0,02	0,02
2017.03.09	2.	8,3	720	8,2	28	<0,015	0,039	0,59	2,53	<0,02	0,08
2017.05.30	2.	7,4	681								
2017.05.30	3.	7,6	551								
2017.06.13	2.	7,3	698								
2017.07.12	2.	7,1	812	8,5	52	0,646	0,009	0,16	1,47	0,03	0,30
2017.07.12	3.	7,6	551	4,4	40	<0,015	0,006	0,14	1,08	<0,02	0,05
2017.10.03	3.	7,9	342	4,3	42	0,060	0,024	0,18	2,41	0,02	0,15
2017.10.03	2.	7,5	750	2,5	48	0,020	0,003	0,11	2,72	0,03	0,60
2017.10.09.	1.	7,9	675	1,8	27	0,031	0,009	0,34	1,4	0,12	0,19
VGT2 6.3.m.	7 tip.	6,5-7; 8,5-9	1200	< 5	< 40	< 0,4			< 5	< 0,1	< 0,2
VGT2 6.3.m.	5 tip.	7,7-7,8; 8,2-8,4	900	< 5	< 70	< 0,1	< 0,05	< 0,3	< 2,3	< 0,1	< 0,30

1. táblázat: Vízminőségi monitoring pontok 2017. évi vízkémiai eredményei
Mintavételi hely: 1. Fekete-víz, Cún 2. Kishobogya-Belső-tó, Cún 3. Kisinci-tó, Cún

Fekete-víz: a jó/mérsékelt állapot határértékeit jellemzően csak a pH haladta meg. A tápvíz minősége a biológiát támogató fizikai-kémiai komponensek alapján jónak mondható.

A vízpótlás során a holtág-rendszerben végzett vízkémiai vizsgálatok eredményei – a pH-t kivéve – nagyrészt a határértékeknél alacsonyabb értékeket mutattak. A holtág-rendszer vízminősége a vizsgált komponensek tekintetében elfogadható.

Biológiai monitoring:

Fekete-víz, Cún (EOV: 574904, 53124) mintavételi hely az országos VKI monitoring feltáró pontja, így itt a BAMKH KM rendszeresen végez biológiai monitoring vizsgálatokat is.

Mind a 2016., mind a 2017. évi eredményeik alapján a Fekete-víz vízminősége:

- fitoplankton alapján az év nagy részében *kiváló/jó* állapotú,
- makroszkópikus vízi gerinctelenek szerint *kiváló* minőségű, több faj is a lassú folyású sík- vagy állóvizekre jellemző.

A vízpótlás hatásának ellenőrzésére további monitoringot a Duna–Dráva Nemzeti Park Igazgatóság végez az alábbi taxonokra:

- farkos kététűek (2016.)
- cönológia felmérések hínárnövényzetben és parti vegetációban (2017.)
- halak (2016 -2017.)
- szitakötők (2017.)
- tegzesek (2017.)
- talajlakó bogárfauna
- mocsári teknős

A botanikai felmérést Ortmann-né dr. Ajkai Adrienne készítette. A vizsgálatok kapcsán többek közt az alábbi megállapításokat tette:

A tavak vize tiszta, többük láposodik. Igen sok a terjedő, veszélyes fásszárú özöngyom, főleg az akác és a zöld juhar. A Kisinci-tó déli végénél nyílt vízfelület található, melyet változatos hínártársulás jellemez. A víztestek a járhatatlanul sűrű szegélyvegetáció miatt csak néhány ponton közelíthetőek meg.

A hal felmérést Sallai Zoltán vezette. A vizsgálatok 2016. őszén és 2017. tavaszán csónakból halászva és vízben gázolva készültek. Összesen 2 természetvédelmi oltalom alatt álló fajt (réticsíkot és lápi pócot) találtak, mindkét időszakban a vörösszárnyú keszeg került elő a legnagyobb egyedszámban.

A szitakötő-monitorozást az ACRIDA Természetvédelmi Kutató Bt. (Tóth Sándor) végezte. A vizsgálatok egy 50 * 5 m-es partszakaszon készültek. 2016-2017-ben 31 faj került elő, melyből 7 védett. Elmondható, hogy szitakötők szempontjából a vizsgált terület értékes élőhely.

A tegzesek monitoringja a Kisinci-tó területén Szivák Ildikó vezetésével készült. Gyűjtéseik során 16 fajt sikerült azonosítani. Ezek között Szaporcán a hazánkban igen ritka előfordulású *Triaenodes bicolor* faj 2 nőstény egyedét gyűjtötték be.

Az élővilágra gyakorolt hatás megítéléséhez az üzemelési idő még rövid, vízminőségi és biológiai vonatkozásban kevés a rendelkezésre álló adat, de a kedvező hatások már mutatkoznak:

- A korábban tapasztalt kiszáradás és egyes mederszakaszok gyomosodása nem következett be;
- tavasszal, a kétéltűek szaporodási időszakában elegendő vízmennyiség állt rendelkezésre;
- a holtágban és a nádasban költő és táplálkozó madár fajok egész évben megfigyelhetők voltak;
- a ritkábban előforduló dunai gőte fajok, mint a Natura 2000-es jelölő faj is megtalálhatók voltak;
- a monitoring során természetvédelmi oltalom alatt álló fajok (réticsík, lápi póc, 7 védett szitakötő faj) kerültek elő.

Az eddigi kevés eredmény alapján a vízpótlás hatása teljes bizonyossággal talán még nem igazolható, a kedvező változás jelei azonban a területen kimutathatók, ezért elmondható, hogy a holtág ökológiai állapotának változása egyértelműen pozitív irányba mutat.